

Tilburg University

Privacy, een conceptuele articulatie

Vedder, A.H.

Published in:
Filosofie & Praktijk

Publication date:
2009

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Vedder, A. H. (2009). Privacy, een conceptuele articulatie. *Filosofie & Praktijk*, 30(5), 7-19.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Privacy, een conceptuele articulatie

Anton Vedder

"Dood of zo goed als dood." Nog niet zo lang geleden begonnen artikelen en essays over privacy vaak met diagnostiserende zinnnetjes als deze. Aanzeggers van het einde van privacy lieten helaas nogal eens na om aan te geven wat er nu precies aan de hand was. Liep het met onze privacy feitelijk op zijn einde? Zouden we echt niets meer verborgen kunnen houden voor het alziend oog van onze burens, bedrijven en overheden? Of was misschien niemand – privacyvoorstanders inbegrepen – nog echt overtuigd van de waarde van privacy? Wat de erkenning van het belang van privacy betreft is het pessimisme niet terecht gebleken. Ondanks het voorgespiegelde gebrek aan vitaliteit leidt privacy tegenwoordig een opmerkelijk levenslustig bestaan op de opiniepagina's van kranten en in het maatschappelijk debat. Toch verdient juist dat maatschappelijke debat de nodige aandacht. Het lijdt erg onder zijn oppervlakkigheid. De deelnemers klampen zich vaak vast aan een simplistische definitie van privacy. Tegelijkertijd hebben ze de neiging om zowat alle normatieve vragen die door informatie en informatietechnologie opgeroepen worden als privacykwesties op te vatten. Een nieuwe informatiseringgolf die ons te wachten staat, maakt dit het juiste moment om het privacybegrip bij de tijd te brengen en uit te diepen, en om het debat te verrijken met andere waardenoties.

Deze bijdrage concentreert zich op de articulatie van privacy als begrip. Dat begrip vertelt iets over 1) feitelijke standen van zaken in de werkelijkheid (bijvoorbeeld condities van afzondering of niet gevolgd, niet afgeluisterd en niet geobserveerd zijn), 2) wenselijke standen van zaken (gewenste condities van afzondering of niet afgeluisterd, niet gevolgd of geobserveerd zijn) en 3) de redenen voor de wenselijkheid van die standen van zaken (bijvoorbeeld de wens te voorkomen dat bepaalde kwetsbaarheden van mensen tot werkelijke schade leiden, de wens om de individualiteit en autonomie van personen te respecteren, enz.). Articulatie van het begrip van privacy behelst de expliciete, beredeneerde weergave van deze drie elementen en hun onderlinge verhouding. Het begrip is daarmee de samenvatting van een theorie of visie op privacy. Het stelt ons in staat om intellectueel grip te krijgen op een deel van de werkelijkheid. Ook helpt het ons om vat te krijgen op wat we onwenselijk en problematisch vinden in de werkelijkheid en in toekomstige ontwikkelingen in die werkelijkheid. Om daarbij goed van dienst te blijven, heeft het begrip onderhoud en een opknapbeurt, zo nu en dan.

Het maatschappelijke debat

In de openbare beleidsvorming en politiek lijkt de erkenning van privacy als waarde de afgelopen decennia aanzienlijk terrein te hebben verloren (Albrecht, Dorsch, Krüpe, 2003, p. 104; Vedder, 2006). Beleidsmakers en bewindspersonen neigen ertoe deze koers te verdedigen met een verwijzing naar een vermeende vermindering van de appreciatie voor privacy door de gewone burger (Projectgroep Forensische Opsporing, Raad van Hoofdcommissarissen, 2004). Onderzoek naar de privacybeleving van de burger, en in het bijzonder naar opvattingen inzake normatieve conflicten tussen privacynormen enerzijds en andere grondrechten en veiligheidsbelangen anderzijds, geven hiervan echter geen eenduidige bevestiging (Perri 6, 1998; Koops & Vedder, 2001; Schildmeijer, Samson & Koot, 2005; Verhue 2007; Koffijberg e.a., 2009). Wel maken vrijwel al deze onderzoeken duidelijk dat er een groot gebrek aan inzicht bestaat bij de 'gewone' burger of consument in de technische mogelijkheden om gegevens over hen te verzamelen, op te slaan en te bewerken. Bepaalde initiatieven 'van onderop' in de samenleving wijzen tegelijkertijd op een revitalisering van het privacybewustzijn. Zo bestaat er sinds kort weer een heuse vereniging ter verdediging van de privacy van de burger (<http://www.vrijbit.nl>) terwijl de vorige vereniging alweer enige jaren geleden de deuren definitief moest sluiten bij gebrek aan financiële steun en engagement uit het publiek. De Consumentenbond duidt digitale privacy sinds enige tijd aan als speciaal aandachtsgebied: (<http://www.consumentenbond.nl/actueel/waarstaanwijvoor/privacy>). Het maatschappelijke debat over privacy in Nederland is de afgelopen jaren voor-

al gevoerd naar aanleiding van allerlei maatregelen ter bestrijding van terreur, zware criminaliteit en overlast. Daarnaast werd de discussie af en toe aangewakkerd door de introductie van nieuwe diensten en technieken door bedrijven als Google (zoekmachine die zoekers profileert; fotografie van woonomgevingen), Trans Link Systems (OV-chipkaart), enz. Dit leverde alles bij elkaar een levendig debat op met bijdragen van auteurs van verschillende pluimage. Auteurs die privacy een warm hart toedragen zijn er in het algemeen erg goed in om de bedreiging aan te wijzen die uitgaat van een bepaalde veiligheidsmaatregel of een elektronische dienst of nieuwe techniek. Ze maken bijvoorbeeld duidelijk in welke situaties bepaalde gegevens over personen kunnen weglekken, waar gaten in de beveiliging van systemen zitten, enz. Bij de verdere inkleuring van de notie lijkt men zwaar te leunen op een begrip van bescherming van persoonsgegevens dat ook ten grondslag ligt aan het Europese en nationale juridische begrip van bescherming van persoonsgegevens (Richtlijn 95/46/EC; Wet bescherming persoonsgegevens). Centraal in die richtlijn staat de principiële beschermwaardigheid van persoonsgegevens, d.w.z. gegevens die herleidbaar zijn tot een individueel persoon. De bescherming van die gegevens wordt op verschillende manieren nagestreefd. Voorop staat dat het individu in staat wordt gesteld controle uit te oefenen over wie er welke gegevens over hem of haar mag verzamelen, bewerken of opslaan. Dit gebeurt door het vereiste van toestemming, door inzage- en correctierechten, door regels die de transparantie bevorderen, door eisen van doelbinding (men geeft bijvoorbeeld toestemming voor een bepaald gebruik van gegevens

en niet automatisch voor hergebruik of gebruik voor andere doeleinden) en door beheersvereisten (er moet bijvoorbeeld duidelijkheid worden geschapen over wie de verantwoordelijke is, wie de bewerk, over beveiligingsvoorschriften enz.). Privacy wordt in het debat dus een zaak van bescherming van gegevens over personen waarbij de centrale *locus of control* de individuen zijn op wie de gegevens betrekking hebben.

Helaas komt men er in het algemeen niet aan toe om uit te leggen waarom en hoezeer een concrete privacybedreiging belangrijk en ernstig te nemen is. Zo is het bijvoorbeeld opmerkelijk dat de discussies over de OV-chipkaart zich vrijwel uitsluitend concentreerden op de mogelijkheid om de beveiliging te kraken. De vraag hoe waarschijnlijk het is dat kwaadwillende nerds zich in groten getale aan het kraken zetten om een gratis retourtje voor bus of trein te bemachtigen, is overigens niet gesteld. Tegelijkertijd was er in het debat niet of nauwelijks aandacht voor het feit dat grote vervoerders als de NS – en in hun verlengde door middel van bevoegdheden tot het vorderen van gegevens van derden: politie, justitie en de inlichtingendiensten – over enkele jaren zullen beschikken over een waarachtig walhalla van informatie over miljoenen reizigers. Evenmin kwamen de redenen ter sprake waaróm dat nu wel of niet een goed idee is.

Het maatschappelijke debat over privacy is weliswaar levendig, maar vooralsnog vruchteloos. Het levert nauwelijks aanknopingspunten op voor de afweging die er uiteindelijk gemaakt moet worden tussen privacy en conflicterende waarden en belangen (Muller, Kummeling, Bron, 2007). Omdat vaak wordt volstaan met de constatering dat iets dat een inbreuk op de privacy

behelst zonder verdere indicatie en uitleg van de ernst van de inbreuk, hoeft het ook geen verbazing te wekken dat critici vaak klagen dat privacy in politieke discussies meestal fungeert als retorische afstopper.

Het theoretische debat

De eenvoudige, maar ook enigszins margere visie op privacy uit het maatschappelijke debat staat in schrill contrast met die uit de meer academische discussies tussen rechtstheoretici en ethici die voornamelijk in wetenschappelijke tijdschriften gevoerd wordt. Hierboven kwamen de op het einde van de vorige eeuw regelmatig verkondigde doodstijdingen rond privacy al uitgebreid ter sprake. Al even populair is het om in theoretische bijdragen aan het debat over privacy gewag te maken van een conceptuele chaos die achter de term zou schuilgaan. Ene rechter Biggs vond in 1956 al dat een hooimijt na een tornado er netter bij lag dan de conceptuele structuur van privacy (Prosser, 1960; Johnson, 1989a, p. 157; Parent, 1983, p. 341). Met alle respect voor de klagers in verleden en heden moet hiertegen worden ingebracht dat debat en controverses nu eenmaal eigen zijn aan de meeste normatieve noties. Sterker nog, het zou van geestelijke armoede getuigen als in samenlevingen als de onze niet regelmatig een duchtig woordje gesproken werd over de conceptuele constructies die tot de fundamenteën van ons type van samenleving behoren (Gallie, 1955-56). Bij nadere beschouwing blijkt het met de vermeende chaos rond privacy bovendien nogal mee te vallen. De meeste meningsverschillen gaan over de standen van zaken in de werkelijkheid waarnaar privacy kan verwijzen (het

descriptief substraat) en over de redenen waarom we die standen van zaken al dan niet zouden moeten nastreven (de normatieve pointe of functie).¹ Uiteraard lopen deze controverses in concreto vaak door elkaar. De normatieve pointe maakt uit welke standen van zaken relevant zijn. Omschrijvingen van het descriptief substraat kunnen omgekeerd het zicht op de normatieve pointe bepalen, inperken en vertekenen.

Een groot deel van de theoretische schermselingsen rond privacy is eerder latent dan manifest aanwezig. Het gaat om onuitgesproken maar duidelijk bespeurbare accentverschillen die de ondertoon van het debat bepalen. Doorgaans wordt ervan uitgegaan dat de betekenis van privacy een fysiek-ruimtelijk, relationeel, decisioneel en informationeel aspect heeft. Deze laagdigheid wordt vaak alleen genoemd om uit te leggen dat privacy niet naïef ruimtelijk moet worden opgevat als iets dat zich beperkt tot het lichaam en de directe huiselijke omgeving van een persoon (Nissenbaum, 1998). Zodra het op concrete debatten aankomt, zie je echter vaak dat één van de aspecten voorop komt te staan. Opmerkelijk is dat door de jaren heen vrijwel alle betekenisaspecten die het begrip bij zijn introductie al meekreeg, bewaard zijn gebleven. Om maar bij dat begin te beginnen: het concept privacy zoals we dat tegenwoordig gebruiken is een relatief jong begrip. Pas tegen het einde van de negentiende eeuw wordt het Engelse 'privacy' expliciet als moreel en juridisch normatief begrip geïntroduceerd door Warren en Brandeis. (Warren, Brandeis, 1890). De normatieve wortels van het moderne privacybegrip lijken een flink stuk verder terug te gaan. J.S. Mill (1806-1873) bepleit de bescherming van het domein van de in-

dividuele vrijheid tegen inmengingen van de kant van overheden, maatschappelijke instellingen en andere burgers. Mill omschrijft dit domein als het innerlijke domein van geweten, overtuigingen en gevoelens (Mill 1859; ook Schoeman 1992, p. 24-36; Holmes 1995, p. 17-18) Ook de idealen van wilsvrijheid, morele zelfstandigheid en zelfbeschikking die zich in de middeleeuwen en renaissance langzamerhand uitkristalliseren, zijn ongetwijfeld van belang geweest voor het ontstaan van de moderne idee van privacy. Daarnaast blijkt uit het fameuze artikel van Warren en Brandeis al hoezeer aloude opvattingen ten aanzien van het eigendomsrecht impliciet doorwerken in het privacybegrip. Tenslotte lijken tal van conventies en culturele tradities betreffende de betamelijkheid en ingesloten tradities over waardigheid en status van personen een rol van belang te spelen.

Warren en Brandeis zelf definiëren privacy als een recht van individuele personen om gevrijwaard te zijn van ongewenste verspreiding van informatie, met name via publicaties, over hun persoonlijke levenssfeer. De persoonlijke levenssfeer omvat volgens hen emoties, zintuiglijke ervaringen, gevoelens, gedachten, handelingen en daarnaast persoonlijke relaties, geschriften en uitspraken (Warren & Brandeis 1890, p. 195). In het "heilige domein van het private en huiselijke leven" (sacred precincts of private and domestic life) moet het individu met rust worden gelaten. De twee auteurs brengen het recht op privacy in verband met een twee jaar eerder door Thomas McIntyre Cooley (1824-1898, rechter van het Hooggerechts-hof van Michigan) gelanceerd "recht om met rust te worden gelaten" (right to be let alone) van de burger tegenover de overheid, zonder het overigens daarmee te identificeren of daartoe te herleiden (Blok, 2002).

Zowel de maatschappelijke als de theoretische debatten over privacy nemen vanaf het midden van de vorige eeuw een grote vlucht. De decisionele dimensie staat in de jaren zestig en zeventig op de voorgrond. In een aantal arresten uit die periode besloot het Grondwettelijke Hof van de Verenigde Staten privacy te interpreteren als een soort van zelfbeschikkingsrecht, een recht om zelf te beslissen in een aantal privé-aangelegenheden.² In deze interpretatie beschermt het recht op privacy de burger vooral tegen overheidsdwang. De discussie concentreert zich vervolgens op de vraag hoeveel vrijheid een individu moet worden gelaten bij keuzes ten aanzien van het persoonlijke leven. In het bijzonder gaat het daarbij om beslissingen met betrekking tot de eigen seksuele voorkeuren, het gebruik van anticonceptiemiddelen, abortus, enz. Deze discussie doet denken aan het beroemde debat uit de jaren zestig tussen de Britse filosofen Hart (1963) en Devlin (1965) over de neutraliteit van de staat tegenover de morele opvattingen van de burger. De controverse tussen voorstanders en tegenstanders van 'privacybescherming' in deze zaken is hardnekkig. Zij keert in de jaren negentig van de vorige eeuw opnieuw terug in polemieken tussen liberalen en communitaristen.

In zowel de Europese als de Amerikaanse literatuur is vaak een verband gelegd tussen privacy en intimiteit, c.q. persoonlijke relaties (Aubel 1968; Gerstein 1978; Weinstein 1971). Veel auteurs pleiten ervoor dat het gezinsleven gevrijwaard moet zijn van het oordeel en de bemoeienis van anderen. Privacy is in deze definities een vrijplaats voor intieme gevoelens. Feministisch georiënteerde rechtsgeleerden en ethici stelden dit begrip van privacy ter discussie (Allen, 1988). Inness verdedigt

in de jaren negentig van de vorige eeuw dat het intieme karakter uitmaakt of handelingen, keuzes of informatie, behoren tot de beschermwaardige privé-sfeer. Daarbij geeft ze meteen ook een uitvoerige, sterk normatieve, uitwerking van het begrip 'intimiteit' (Inness 1992, p. 10, 74-94).

Vanaf het midden van de jaren zestig van de vorige eeuw zien we ook een benadering van het concept verschijnen waarin privacy een waarde wordt die specifiek betrekking heeft op de *informatie* over personen (Westin, 1967; Henkin, 1974; Rule, 1980; Parent, 1983; Lyon, 1994; Powers, 1996; Etzioni, 1999). De enorme bloei van de massamedia en de voorzichtige opkomst van nieuwe communicatiemiddelen en technieken voor gegevensverwerking (de personal computer doet zijn intrede) zullen hier ongetwijfeld aanleiding toe zijn geweest. Het begrip van informationele privacy ligt ten grondslag aan de reeds eerder genoemde Europese richtlijn en aan de nationale wetgeving inzake de bescherming van persoonsgegevens. Vooral in deze benadering van het begrip bestaat een neiging tot monomanie. Men neigt ertoe om privacy vrijwel uitsluitend te interpreteren in termen van toegang tot informatie over personen. Zelfs fysieke en ruimtelijke toegang – bijvoorbeeld door iemands huis binnen te dringen of hem of haar vanaf de openbare weg te begluren – worden herleid tot informatie (Johnson, 2001).

Door alle min of meer latente controversen over de voorrang van een van de betekenisaspecten heen, spelen nog andere meningsverschillen. Zo wordt onder andere aandacht besteed aan de rol van sociale en culturele conventies en tradities in de betekenis van privacy. (Stein & Shand 1974; Moore 1984; Johnson 1989). Het interessante van deze deeldiscussie is dat mooi duidelijk wordt dat het privacybegrip niet

een zuiver theoretisch construct is, maar dat het ook onderdak verleent aan sterk cultuurafhankelijke normen. Op welke wijze conventies mede het begrip bepalen, wordt in dit deeldebat echter niet duidelijk. Ik kom hier zo dadelijk nog op terug.

Een ander deel van de discussie gaat over de vraag of privacy simpelweg een kwestie van afzondering zonder meer is. Ongetwijfeld mede onder invloed van de debatten over privacy als autonomie in intieme aangelegenheden, winnen vanaf de jaren zeventig definities terrein waarin privacy wordt gezien als door het individu gecontroleerde ruimtelijke afzondering van de persoon of gecontroleerde informationele afzondering van de persoon (Westin 1967, Parent 1983). Fried (1968, p. 209), bijvoorbeeld, definieert privacy als "the control we have over information about ourselves". Zijn collega Rachels (1975, p. 326) spreekt van "the ability to control who has access to us". Barth, Datta, Mitchell en Nissenbaum (2006) memoreren het belang van privacy voor wat zij noemen het bewaren van "contextual integrity". Daarmee bedoelen ze dat de gepastheid van de bekendheid van informatie over personen sterk afhankelijk is van de context waarin ze bekend wordt en in het bijzonder van de sociale rol die het desbetreffende individu vervult. Deze lijn in de discussie maakt ook mooi duidelijk dat contact met de buitenwereld kennelijk niet noodzakelijk op gespannen voet met privacy hoeft te staan, al geldt in al deze bijdragen het individu nog steeds als degene die de regie voert.

Discussies over de pointe of functie van privacy gaan voor een deel over de vraag of privacy (1) een waarde op zich vertegenwoordigt of (2) slechts instrumenteel van waarde is, en/of (3) constitutief is voor een andere waarde oftewel deze (deels) verte-

genwoordigt. Voor een ander deel hebben ze te maken met de vraag welke waarden er nu precies in het geding zijn bij privacy, als privacy niet intrinsiek waardevol is.

Er zijn haast geen auteurs die bereid zijn privacy als intrinsiek waardevol te verdedigen. Het dichtst in de buurt van deze positie komt een auteur als Benn (1988). In zijn ogen komt respect voor privacy van personen neer op respect voor de autonomie en de waardigheid van individuen (ook Bloustein, 1964). Men zou daarom ook kunnen zeggen dat hij de relatie tussen het respect voor privacy enerzijds en respect voor autonomie en waardigheid anderzijds, ziet als een constitutieve relatie. Hetzelfde geldt voor de auteurs die – voortbordurend op de discussies uit de jaren zestig en zeventig over de decisionele dimensie – privacy vooral in verband brengen met de individuele vrijheid (Johnson 1989b, Gutwirth 1998, Roessler 2001). Anderen lijken privacy eerder als instrumentele waarde te begrijpen wanneer ze verwijzen naar tamelijk materiële belangen, zoals het kunnen krijgen van een baan of een verzekering, tot rust kunnen komen en bescherming tegen eerroof of statusverlies (Rachels 1975, p. 323-333; Johnson 1994, p. 81-102). Ook maatschappelijke belangen zoals de facilitering van relaties en sociale verbanden worden vaker genoemd als onderdeel van de normatieve pointe van privacy (Rachels 1975; Schoeman 1984, 1992). Tenslotte komen we de door Mill (1959) en Foucault (1975) geïnspireerde idee tegen dat privacy bevorderlijk kan zijn voor de diversiteit van het gedachtegoed en de creativiteit in de samenleving. In deze optiek biedt privacy een vrijplaats tegenover de disciplinerende of normaliserende werking van de massaopinie en de wensen van een controlerende overheid of de machtswellust van grote bedrijven.

De verschillende aspecten van de betekenis van privacy die ik hierboven kort heb aangeduid moeten niet begrepen worden als verschillende stadia in een overigens lineair verlopende historische ontwikkeling van het begrip sinds de introductie door Warren en Brandeis. Het is niet zo dat met de komst van een nieuwe invulling van het begrip de oude van het toneel verdwijnt. Veeleer is er sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw sprake van een redelijk overzichtelijke situatie. Achter de verfijnde theoretische debatten lijkt een bruikbaar breed privacybegrip schuil te gaan waarin de relatieve ontoegankelijkheid van individuen voor anderen centraal staat. Daarbij kan die ontoegankelijkheid ruimtelijk zijn, of slaan op de betrekkelijke afwezigheid van observatie door middel van instrumenten of van representatie in data en informatie. Het is opmerkelijk hoeveel van het oorspronkelijke begrip van Warren en Brandeis bewaard is gebleven. Ook lijken in het theoretische debat monistische opvattingen van de waarde van privacy plaats te maken voor opvattingen van privacy als polyvalent begrip: privacy als dienaar van verschillende waarden (Thomson 1975; Vedder 1996, 2000).

De hierboven genoemde accentverschillen en het vóórkomen van verschillende definities zijn voor een belangrijk deel verklaarbaar als we privacy begrijpen als een waardenotie die een rol speelt in de bescherming tegen de risico's die mensen lopen vanwege kwetsbaarheden die niet alleen samenhangen met hun eigen aard als mens, maar ook met de veranderingen in hun omgeving: ontwikkelingen in de techniek en technologie, veranderingen in de sociaal-economische verhoudingen, in de demarcatielijnen tussen de private en publieke sector, en in conventies en tradities (Vedder 1996). Hierboven gaf ik

al kort aan dat de opkomst van de massamedia en van de personal computer van invloed zijn geweest op de ontwikkeling waarin privacy grenzen moest gaan stellen aan de toegang tot gegevens en informatie over individuen. De definitie van privacy in termen van de regie van individuen over de toegang die anderen hebben tot gegevens en informatie, lijkt voornamelijk ingegeven door de confrontatie met de typische kwetsbaarheden die deze fenomenen voor mensen met zich mee bleken te brengen. Ten aanzien van conventies en tradities geldt iets soortgelijks. Het zijn factoren die bepaalde kwetsbaarheden met zich kunnen meebrengen waarvoor privacynormen een beschermende barrière kunnen opwerpen (Vedder 2000). Conventies en taboes rond het (naakte) lichaam, de uitoefening van bepaalde biologische functies (bijvoorbeeld seks), het spreken met en over intimi enz., maken mensen kwetsbaar voor status- en reputatieverlies wanneer ze hierbij worden gezien, geobserveerd of opgenomen. Privacynormen beschermen tegen deze risico's door voor te schrijven dat de afzondering waarin deze activiteiten doorgaans plaatsvinden, gerespecteerd dient te worden. Tegelijkertijd is het bij conventies waarvan de zin niet meer duidelijk is of niet meer ervaren wordt, telkens weer de vraag wat uiteindelijk effectiever is: privacynormen hanteren of de conventie of het taboe veranderen. (Soms lijken de conventies of taboes ook vrijwel uit zichzelf te verdwijnen. De opkomst van de mobiele telefoon lijkt in elk geval gepaard te zijn gegaan met een terugdringing van de beperkende conventies en taboes rond het spreken met en over intimi. De noodzaak van bescherming door middel van privacynormen lijkt hierbij dan ook niet meer sterk te worden gevoeld.)

Verdieping maatschappelijk debat

Het maatschappelijk debat over privacy zou aanzienlijk aan diepte winnen wanneer het meer zou worden gevoed vanuit de theorie. Wanneer we het populaire begrip uit het maatschappelijke debat toepassen op bijvoorbeeld allerlei technologiegerelateerde maatregelen van politie, justitie en de veiligheidsdiensten voor opsporing en voorkoming van criminaliteit en terreur, slagen we er niet in om alle relevante risico's voor de burger boven water te krijgen. De consequenties van bijvoorbeeld groepsprofilering – een techniek die veel gebruikt zal worden in het kader van de bevoegdheidsuitbreidingen – kunnen niet goed vanuit dat bestaande privacyconcept worden begrepen wegens de beperking van de beschermwaardigheid tot die van persoonsgegevens in strikte zin. Ook is aandacht voor andere normatieve beginselen zoals beginselen van gelijkwaardigheid en fairness vereist (Vedder 1997, 1998). Het oppervlakkige privacybegrip uit het maatschappelijke debat en de wetgeving rond gegevensbescherming stelt ons evenmin in staat om uit te leggen waarom het belangrijk is om mensen voor de realisering van de risico's te behoeden die wel kunnen worden benoemd als privacyinbreuken (Vedder 2006). Hoewel in twee recente door de overheid opgedragen kritische studies over de Wet Bescherming Persoonsgegevens en zijn handhaving (Winter 2008, Brouwer 2009) om serieuze aanpassingen wordt gevraagd, wordt helaas weinig aandacht besteed aan de radicale consequenties van ontwikkelingen in de techniek voor de uitgangspunten van de wet. Problemen als de genoemde zullen zich nog pregnanter voordoen wanneer we proberen om het privacybegrip uit de

maatschappelijke discussie te gebruiken om greep te krijgen op een tweetal ontwikkelingen in de technologie die onze leefwereld in de komende 10 tot 15 jaar ingrijpend zullen veranderen: *ambient intelligence* en *converging technologies*. 'Ambient intelligence' staat voor het geleidelijke opgaan van techniek en technologie in de omgeving en voor het steeds meer en beter communiceren van apparaten met elkaar en met hun gebruikers. Dit wordt mogelijk door drie 'bewegingen':

- voortgaande miniaturisering van computers, sensoren en actuatoren (instrumentjes om processen in gang te zetten of bij te sturen),
- vergroting van opslag-, transmissie- en bewerkingscapaciteit van gegevens, en
- alomtegenwoordigheid van netwerken en draadloze communicatiemogelijkheden.

Apparaten zullen steeds minder om bediening vragen door middel van knoppen, menu's of toetsenborden en beeldschermen. Ze zullen zelf achterhalen wat we van ze verwachten en daarop reageren of anticiperen. Ook zullen ze meer en beter met elkaar communiceren, waardoor de functionaliteit van de gebruikte technieken en toepassingen enorm toeneemt.

'Convergerende technologieën' staan voor toepassingen die voortkomen uit de kruisbestuiving tussen nanotechnologie, biotechnologie, informatie- en communicatietechnologie en cognitieve wetenschappen. Naast vele andere toepassingen zullen in elk geval extra mogelijkheden worden geschapen om van buitenaf in te grijpen op het gedrag van mensen. Deze toepassingen kunnen voor een deel als vervanging gaan dienen voor de nu bekende manieren om mensen te beïnvloeden, zoals opvoeding, onderwijs, pillen, hekken, muren en geschreven en ongeschreven wetten (Teeuw & Vedder 2008).

Welk
hebb
te be
priv
priv
reali
tech
gieë
gege
dan
de te
toep
zal h
infor
tie e
soci
verz
wikl
ken
de E
een
dat
voor
in st
over
over
het i
kun
fent
ronc
onb
het
ven
als
te h
en i
wor
ech
ma
zull
tec
fen
kar

Welke impact kunnen deze technologieën hebben op onze normatieve kaders? Om te beginnen maken ze het nodig om het privacybegrip en wetten en regels rond privacy serieus aan te passen. Voor het realiseren van toepassingen van *ambient technology* en convergerende technologieën zal veel meer informatie worden gegenereerd, bewerkt en gecombineerd dan we ons nu kunnen voorstellen. Om de technologieën te laten werken en de toepassingen te kunnen laten functioneren zal het nodig zijn vrijwel continu allerlei informatie over de fysieke toestand, locatie en context (bijvoorbeeld familiale en sociale achtergrond) van individuen te verzamelen en te analyseren. Deze ontwikkeling maakt het privacybegrip dat we kennen uit het maatschappelijke debat en de Europese en nationale wetgeving voor een groot deel achterhaald. Allereerst is dat begrip grotendeels gebaseerd op de vooronderstelling dat individuele personen in staat moeten zijn om de regie te voeren over wat er met gegevens en informatie over hen gebeurt. In de toekomst zal van het individu echter steeds minder verwacht kunnen worden dat hij die controle uitoefent. De informatiehuishouding over en rond hem wordt simpelweg te complex en onbevattelijk. In de tweede plaats beperkt het gangbare begrip zich tot persoonsgegevens die zeer rigide worden gedefinieerd als gegevens die tot individuele personen te herleiden zijn. Bij veel van de gegevens en informatie die in de toekomst moeten worden verzameld of geproduceerd, zal het echter niet gaan om persoonsgegevens, maar om profielen van groepen. Tenslotte zullen we onder invloed van *converging technologies* te maken krijgen met een fenomeen dat belangrijke consequenties kan hebben maar waarvoor het huidige

privacydenken geen enkel handvat biedt om onze houding richting te geven. De toepassingen van converging technologies zullen leiden tot een grote toename van gegevens over de fysieke en klinische toestand van mensen. Dit brengt in feite een enorme domeinexpansie van medische gegevens met zich mee, gegevens die in de bestaande privacyregulering veelal een bijzondere status genieten als 'gevoelige', dat wil zeggen: extra beschermwaardige, gegevens. Medische gegevens zullen niet meer alleen relevant zijn in de traditionele domeinen van de zorg, met hier en daar wat uitbreidingen naar het domein van verzekeringen. Ze zullen eveneens een grote rol gaan spelen op terreinen als dat van veiligheid en onderwijs en zo tot een ongekende medicalisering leiden. Dit alles nodigt uit tot een radicale bezinning op deze nieuwe medicalisering en, meer in het algemeen, de informatiehuishouding in onze maatschappij. Daarbij zou met name kunnen worden gekeken of de techniek zelf een rol kan spelen bij een heilsame vormgeving van die informatiehuishouding.

Méer dan privacy

Ten aanzien van informatietechnologie of technologie-toepassingen waarbij informatietechnologie een rol speelt, is men nogal eens geneigd om het normatieve aspect te verengen tot het privacy-aspect. Herijking van het privacybegrip zal daarom niet volstaan om intellectueel grip te krijgen op de normatieve impact van *ambient intelligence* en *converging technologies* over de volle breedte. Men moet tevens en tegelijkertijd bedacht zijn op allerlei andere consequenties. Deze kunnen de autonomie en de individualiteit van personen en de

rechtvaardige verdeling binnen de samenleving betreffen. Converging technologies en ambient intelligence kunnen daarnaast ook belangrijke gevolgen hebben voor de manier waarop recht en regulering in het algemeen gestalte krijgen.

Over tien tot vijftien jaar zullen overheden om redenen van efficiëntie en effectiviteit hun traditionele regulerings- en handhavingstaken, meer dan nu het geval is, laten uitvoeren door de techniek. Nu gebeurt dat al op kleine schaal met redelijk eenvoudige technologie in bijvoorbeeld het verkeer. Denk aan rotondes en verkeersdrempels. In de toekomst zal het gedrag van mensen op veel verfijndere manieren worden beïnvloed met instrumenten die ofwel rechtstreeks op gedrag aangrijpen ofwel de omgeving aanpassen waardoor mensen hun gedrag wijzigen. Voor het produceren, beheren en onderhouden van die technieken zal vaak een beroep worden gedaan op private partijen. Daarnaast zullen private partijen zelf, los van de overheid, ook meer mogelijkheden krijgen en gebruiken om het gedrag van medeburgers, klanten of mogelijke belangstellenden te gaan regelen. Zowel de uitbesteding van de overheidsregulering via technologie aan private partijen als de toename van particuliere reguleringsarrangementen, nodigen uit om verder na te denken over de afbakening van het publieke en het private en over de controleerbaarheid en legitimiteit van regulering.

Daarvoor is overigens nog een reden: met de incorporatie van regulering in techniek zullen in die techniek de regels en de handhaving versmelten. In traditionele vormen van regulering zoals recht en sociale moraal, is het van belang een norm te kennen en zelf te beslissen daarnaar te handelen. Bij die beslissing bestaat een zekere vrij-

heid doordat men kan kiezen de regel niet te volgen ondanks eventuele sanctierisico's. Bij een versmelting van norm en handhaving in techniek kan de techniek er steeds vaker voor zorgen dat mensen automatisch doen wat de regel zegt: ze blijven niet langer voor een rood licht staan omdat ze dat willen, maar omdat ze niet anders kunnen. Dit is interessant om twee redenen. Allereerst is het zaak om goed in de gaten te houden dat de juiste regels in de techniek worden geïncorporeerd en dat deze rechtvaardig en billijk worden toegepast. Gerechtvaardigde burgerlijke ongehoorzaamheid veronderstelt een zekere vrijheid om normen niet na te leven. Die vrijheid verdwijnt wanneer de naleving van normen door de techniek wordt afgedwongen. Ten tweede maakt de versmelting van normen en handhaving in technologie kennis van normen en morele motivatie om normen te volgen (bijv. omdat je de normen goed vindt of omdat je een goed mens wilt zijn) overbodig. In veel levensbeschouwingen en filosofisch-ethische stromingen wordt deze morele motivatie van groot belang geacht. Dat is op zich al een mooi idee, maar het is ook een nuttig idee. Versmelting van regels en handhaving in techniek zou mensen moreel lui kunnen maken doordat ze uiteindelijk kennis van normen en de sensitiviteit en de principiële bereidheid om volgens die normen te handelen, overbodig maken. Dit kan voor problemen zorgen wanneer die techniek een keer uitvalt.

Conclusie

Gezien de ontwikkelingen in de technologie van dit moment en de nabije toekomst, zou het goed zijn om het privacybegrip uit het maatschappelijke debat te verdiepen en

te v
en r
eer
ma
Priv
het
cyb
kon
der:
opv
te c
risic
tech
we
noti
de l
van
kwe
gen
met
in h
tech
in d
de c
sect
terli
gaa
geli
stat
waa
eens
is ve
het l
Uite
een
geva
waa
dat c
breu
in te
voor
van
zeer

et
's.
a-
ds
ch
n-
at
n-
n.
en
h-
ze
st.
r-
id
id
n
n
n
n
n
d
i)
n
lt
g
,
g
u
it
e
n
g
n

te verrijken met elementen uit het ethische en rechtstheoretische debat. Privacy is geen eenvoudig en elegant begrip, zoals het maatschappelijk debat lijkt te suggereren. Privacy is een complex begrip. Dat een door het theoretische debat geïnformeerd privacybegrip desondanks de voorkeur verdient komt omdat het descriptief en normatief onderscheidende vermogen van de populaire opvatting van privacy te gering is. Om recht te doen aan de werkelijke problemen en risico's die door de toepassing van nieuwe technologieën worden opgeroepen, kunnen we privacy het beste beschouwen als een notie die een instrumentele rol speelt in de bescherming tegen de verwerkelijking van risico's die mensen lopen op basis van kwetsbaarheden die niet alleen samenhangen met hun eigen aard als mens, maar ook met de immer wijzigende omstandigheden in hun omgeving: ontwikkelingen in de techniek en technologie, veranderingen in de sociaal-economische verhoudingen, de grenzen tussen de private en publieke sector, en conventies en tradities. De achterliggende waarden waarom het daarbij gaat zijn waarden als autonomie, welzijn, gelijkheid, rechtvaardigheid, waardigheid, status, rust enz. Door uit te leggen welke waarden in het geding zijn wanneer er weer eens haarfijn wordt uitgelegd dat er sprake is van een privacyinbreuk, verheldert men het belang en de betekenis van die inbreuk. Uiteraard is dit niet altijd voldoende voor een volledig beredeneerde afweging in het geval van een normatief conflict met andere waarden of belangen. Een probleem blijft dat de exacte betekenis van een privacyinbreuk vaak niet simpelweg is weer te geven in termen van concrete nadelige gevolgen voor bijvoorbeeld het welzijn of de vrijheid van een betrokken individu. Dit geldt in zeer sterke mate voor de door Mill en Fou-

cault geïnspireerde idealen van diversiteit en creativiteit in de samenleving. De disciplinerende werking van observatie- en volgsystemen (aanpassing van het eigen gedrag, niet uit de toon willen vallen omdat je misschien wel geobserveerd wordt) kan in beginsel worden opgevat als een bedreiging voor die diversiteit en creativiteit. Toch is moeilijk met enige mate van exactheid aan te geven welke mate van observatie aanleiding geeft tot aanpassing van het gedrag of hoe die eventuele aanpassingen precies moeten worden gekwalificeerd. Wellicht kun je echter wel stellen dat waar een observatie- of volgsysteem leidt tot aangepast gedrag en leefstijl, er op zijn minst een goede reden te geven moet zijn om die disciplinerende werking op de koop toe te nemen. Voor het overige blijft het aristotelische adagium behartigenswaard: men moet van zijn oordelen geen grotere accuratesse verwachten dan het object van die oordelen toelaat.

Tenslotte is verdieping en verbreding van ons privacybegrip een stap in de goede richting maar nog niet voldoende. In de conceptuele gereedschapskist waarmee we nieuwe technologie tegemoet treden moet het vak 'Normatief' bij voorkeur met meer zijn uitgerust dan een verdiepte privacy-notie. De vernuftige technologieën die de komende decennia worden ontwikkeld, vragen om bezinning vanuit een breder moreel perspectief. Daarbij gaat het er niet alleen om te kunnen beschikken over aanvullende waardennoties waarmee we toekomstige ontwikkelingen positief of negatief kunnen beoordelen. Minstens zo belangrijk is het om te proberen te bedenken welke consequenties die toekomstige ontwikkelingen kunnen hebben voor die concepten en hun vooronderstellingen zelf. Wellicht is privacy niet de enige notie die op gezette tijden van een *update* moet worden voorzien.

Over de auteur

Anton Vedder is als universitair hoofddocent verbonden aan TILT, het Tilburg Institute for Law, Technology and Society.

Literatuur

- Albrecht, H.J., Dorsch, C. & Krüpe, C. *Rechtswirlichkeit und Effizienz der Überwachung der Telekommunikation*. Freiburg: Max-Planck-Institut, 2003 p. 104. (http://www.iuscrim.mpg.de/verlag/online/Band_115.pdf).
- Allen, A.L., *Uneasy access: privacy for women in a free society*, Totowa: Rowan & Littlefield, 1988.
- Aubel, C.P., *Persoon en Pers* (diss. Nijmegen KUN), Deventer: Kluwer, 1968.
- Barth, A., Datta, A., Mitchell, J. & Nissenbaum, H. "Privacy and Contextual Integrity: Framework and Applications," *Proceedings of the IEEE Symposium on Security and Privacy*, May 2006 (Showcased in "The Logic of Privacy," *The Economist*, January 4, 2007)
- Benn, S.I., *A theory of freedom*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Blok, P.H., *Het recht op privacy. De betekenis van het begrip 'privacy' in het Nederlandse en Amerikaanse recht* (diss. Tilburg), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2002.
- Bloustein, E.J., "Privacy as an aspect of human dignity. An answer to dean Prosser", *New York University Law Review* (1964), 962-1007; ook in: Schoeman, F.D. (red.), *Philosophical dimensions of privacy: an anthology*, Cambridge: Cambridge University Press 1984, p. 156-202.
- Devlin, P., *The Enforcement of Morals*, Oxford: Oxford University Press 1965 (1959).
- Etzioni, A., *The Limits of Privacy*. New York: Basic Books, 1999.
- Foucault, Michel, *Surveiller et punir, naissance de la prison*, Paris: Gallimard, 1975
- Fried, Charles, "Privacy", *Yale Law Journal* (1968), 475-493.
- Gallie, W.B., "Essentially Contested Concepts", *Proceedings of the Aristotelian Society* 1955-56, p. 167-198.
- Gerstein, R.S., "Intimacy and privacy", *Ethics* (1978), 76-81.
- Gutwirth, S., *Privacyvrijheid! De vrijheid om zichzelf te zijn*, Den Haag: Rathenau Instituut, 1998.
- Hart, H.L.A., *Law, Liberty, and Morality*, London: Oxford University Press, 1963.
- Henkin, L., "Privacy and Autonomy", *Columbia Law Review* (1974) 1410-1433.
- Holmes, R. "Privacy: philosophical foundations and moral dilemma's", in: P. Ippel (red.), *Privacy disputed*, Den Haag: Sdu, 1995, 15-27.
- Inness, J., *Privacy, Intimacy and Isolation*, Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Johnson, Deborah, *Computers and Privacy*, Upper Saddle River: Prentice Hall, 1994.
- Johnson, J.L., "Privacy and the Judgements of Others", *The Journal of Value Inquiry* (1989a), 157-168.
- Johnson, J.L., "Privacy, Liberty and Integrity", *Public Affairs Quarterly* (1989b), 15-34.
- Johnson, J.L., "Immunity from the Illegitimate Focused Attention of Others: An Explanation of Our Thinking and Talking About Privacy", in: Vedder A. (ed.), *Ethics and the Internet*. Antwerpen: Intersentia, 2001.
- Koffijberg, J. e.a., *Niets te verbergen en toch bang. Nederlandse burgers over het gebruik van hun gegevens in de glazen samenleving*. Den Haag/Amsterdam: College Bescherming Persoonsgegevens / Regioplan, 2009.
- Koops, B.J. & Vedder, A. *Opsporing versus privacy: de beleving van burgers*. Den Haag: Sdu Uitgeverij, 2001
- Lyon, D., *The electronic eye, the rise of the surveillance society*, Cambridge: Polity Press, 1994.
- Mill, J.S., *On liberty*, London: Pelican Books, 1974 (1859).
- Moore, B., *Privacy. Studies in Social and Cultural History*, New York/London: M.E. Sharpe Inc., 1984.
- Muller, E.R., Kummeling, H.R.B.M. & Bron, R.P. *Veiligheid en privacy. Een zoektocht naar een nieuwe balans*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2007.
- Nissenbaum, H., "Protecting privacy in an information age: the problem of privacy in public", *Law and Contemporary Problems* (1998), 559-596.
- Parent, W.A., "Recent Work on the Concept of Privacy", *American Philosophical Quarterly* (1983) 341-355.
- Perri 6, *The Future of Privacy*. London: Demos, 1998.
- Powers, M., "A cognitive access definition of privacy", *Law and Philosophy* (1996), 369-386.
- Projectgroep Forensische Opsporing Raad van Hoofdcommissarissen, *Spelverdelers in de opsporing. Een visie op forensische opsporing*. (z.p.) 2004 (http://www.politie.nl/Overige/Images/33_144778.pdf).
- Prosser, W.L., "Privacy", *California Law Review* 48 (1960), 338-423.
- Rachels, J., "Why privacy is important", *Philosophy and Public Affairs* (1975), 323-333; ook in: Schoeman, F.D. (red.), *Philosophical dimensions of privacy: an anthology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984, 290-299.

Roessl
M
Rule, J
Dc
Yo
Schild
hu
TY
Schoei
lit
hic
bri
Schoei
br
Stein,
Ec
Teeuw
tio
the
De
Thoms
so,
in:
me
Ce
Vedde
ter
va
Ui
Vedde
an
sit
G.
Su
Lt
Vedde
Gr
de
en
Vedde
no
Ot
Le
rei
Pr
Vedde
Fa
in
/ B
an
Vedde
ba
Vedde
scl
Ve

- Roessler, B., *Der Wert des Privaten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001.
- Rule, J., *The Politics of Privacy: Planning for Personal Data Systems as Powerful Technologies*, New York: Elsevier, 1980.
- Schildmeijer, R., Samson, C. & Koot, H. *Burgers en hun privacy. Opinie onder burgers*. Amsterdam: TNS/NIPO, 2005.
- Schoeman, F.D., "Philosophical dimensions of the literature", in: Schoeman, F.D. (red.), *Philosophical dimensions of privacy: an anthology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984, 1-33.
- Schoeman, F.D., *Privacy and social freedom*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Stein, P. & Shand, J. *Legal values in western society*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1974.
- Teeuw, W.B. & Vedder, A. (eds.), *Security Applications for Converging Technologies. Impact on the Constitutional State and the Legal Order*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2008.
- Thomson, J.J., "The right to privacy", in: *Philosophy and Public Affairs* (1975), 295-315; ook in: Schoeman, F.D. (red.), *Philosophical dimensions of privacy: an anthology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984, 272-289.
- Vedder, A., "Privacy en woorden die tekort schieten", in: Nouwt, J. & Voermans W. (red.), *Privacy in het informatietijdperk*. Den Haag: SDU Uitgeverij, 17-30.
- Vedder, A., "Privatization, Information Technology and Privacy: Reconsidering the Social Responsibilities of Private Organizations", in: Moore, G. (ed.) *Business Ethics: Principles and Practice*. Sunderland: Business Education Publishers Ltd, 1997, 215-226.
- Vedder, A., "Het einde van de individualiteit? Groepsprofilering, datamining en de vermeerdering van brute pech en dom geluk", *Privacy en Informatie*, 1 (1998) 3, 115-120.
- Vedder, A., "Medical Data, New Information Technologies and the Need for Normative Principles Other than Privacy Rules", in: Freeman and Lewis (red.), *Law and Medicine*. (Series Current Legal Issues), Oxford: Oxford University Press, 2000, 441-459.
- Vedder, A., "KDD, Privacy, Individuality, and Fairness", in: Spinello et al. (eds.), *Readings in CyberEthics*. Second Edition. Sudbury, Mass. / Boston / Toronto / London / Singapore: Jones and Bartlett Publishers, 2004, 462-470.
- Vedder, A., "Niets meer te verbergen en toch nog bang", *Filosofie en Praktijk* 27 (2006) 5, 47-61.
- Vedder, A., "Convergerende technologieën, verschuivende verantwoordelijkheden", *Justitiële Verkenningen* 34 (2008a) 1, 54-66.
- Vedder, A., "De oudere en de paradoxale gevolgen van nieuwe technologieën", in: M. Van den Berg, M., Prins, J.E.J. & Ham, M. (red.), *In de greep van de technologie - Nieuwe toepassingen en het gedrag van de burger*. Amsterdam: Van Gennep, 2008b, 135-150.
- Verhulst, D., Nationaal Vrijheidsonderzoek – opinie. Meting 2007. Amsterdam: Veldkamp/Comité 4 en 5 mei, 2007. http://www.4en5mei.nl/mmbase/attachments/110429/2007.04.284_Veldkamp_Marktonderzoek_BV_Nationaal_Vrijheidsonderzoek_2007_opinie [accessed on 14 May 2007]
- Warren, S.D. & Brandeis, L.D. "The Right to Privacy. The implicit Made Explicit", *Harvard Law Review* (1890), 193-220; ook in: Schoeman, F.D. (red.), *Philosophical dimensions of privacy: an anthology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, 75-103.
- Weinstein, W.L., "The private and the free: a conceptual inquiry", in: Pennock, J.R. & Chapman, J.W. (red.), *Nomos XIII: Privacy*, New York: Atherton Press 1971, p. 88-104.
- Westin, A., *Privacy and freedom*, New York: The Bodley Head, 1967.
- Winter, H.B., e.a., *Wat niet weet, wat niet deert. Een evaluatieonderzoek naar de werking van de Wet bescherming persoonsgegevens in de praktijk*. Den Haag: WODC/Ministerie van Justitie, 2008.

Noten

- 1 Korteheidshalve laat ik in de bespreking de meningsverschillen over een moreel of juridisch recht op privacy achterwege, met inbegrip van het door niemand ooit verdedigde maar desondanks in bijna elke verhandeling over privacy uitvoerig belichte absolute recht op privacy (vgl. Etzioni, 1999).
- 2 De kiemen van een dergelijke interpretatie zijn te vinden in: *Griswold v. Conneticut*, 381 U.S. 479 (1965); *Loving v. Virginia*, 388 U.S. 1 (1967); zeer expliciet komt de interpretatie van privacy naar voren in onder meer *Eisenstadt v. Baird*, 405 U.S. 438 (1972); *Roe v. Wade*, 410 U.S. 367 (1973).